

PERSONAJUL ISTORIC

Bogdan al II-lea*

între document și ficțiune

După dezastrul de la Turtucaia, de la finele verii lui 1916, tânărul locotenent de rezervă Scarlat Struțeanu caută scăparea trecînd Dunărea înot. În viitorile fluviului, pierde puținul bagaj. Viitorul eminent profesor secundar luase cu sine, pentru răgazurile campaniei, și manuscrisul unei piese de teatru la care autorul, Ioan Slavici, socrul său, tinea mult — drama istorică în cinci acte **Bogdan-Vodă**.

Cînd pune sub teascurile tipografiei cartea de amintiri **Inchisorile mele**, în 1921, Ioan Slavici era încă nemîngîiat de pierderea suferită. Foarte puținii cercețatori ai dramaturgiei sale s-au resemnat, în fața evidentei.

Dar, în numărul 9 al revistei **Luceafărul** din 1960, Ion Dodu Bălan prezintă textul aflat în posesia familiei autorului, text tipărit apoi integral în prima ediție a teatrului lui Slavici, îngrijită în 1963.

Așadar, gîndul rescrierii dramei nu l-a părăsit pe Slavici : în ultimii ani ai vieții, cum crede, îndreptătit, editorul său I. D. Bălan, „probabil pe baza ciornelor și a notelor păstrate, autorul a realizat o nouă versiune...”.

Dacă așa stau lucrurile, prozatorul clasic avea motive temeinice să smulgă uitării drama istorică pe care în zadar a dorit-o apărută în revista **Convorbiri literare**. Scrierea se născuse în anii furtunativei tinereții. Urcarea în scaun și moartea lui Bogdan al II-lea, tatăl măritului Ștefan, erau fapte de letopisat din veacul ce precedase așezarea Moldovei sub sceptrul „sfîntului de la Putna”, veac cetos, însingurat, dar seducător în raza inspirației creatoare a unor tineri scriitori, din tînărul stat român, ce doreau luminarea zonelor de penumbră ale istoriei naționale.

O epistolă către Iacob Negruzzi indică data lucrului la piesă : martie 1876. Aceasta venea după două comedii tipă-

rite în **Convorbiri literare**, **Fata de birău** (1871) și **Toane sau vorbe de clacă** (1875). Îi vor urma, tot cu norocul tiparului, ca și primele două, **Polipul unchiului** (1886) și **Gaspar Grațiani, domnul Moldovei** (1888). În total, cinci opere dramatice în biografia artistică a marelui scriitor.

În zadar căutase să-l convingă pe redactorul **Convorbirilor literare**, Iacob Negruzzi, că : „Este o dramă românească, ce în fel și chipuri nu are a face nici cu Shakespeare, nici cu Schiller, e, dacă îți place, o școală rea, dar o școală deosebită, o școală fără viitor, dar o școală populară”. Nici autoritarul Titu Maiorescu nu-l înduplecă pe Negruzzi să publice piesa ce fusese citită și elogiată în **Junimea** bucureșteană. „De ce nu publici drama lui Slavici ? Să nu uităm că Slavici e cel mai capabil scriitor al întregii **Junimi**...”

Iacob Negruzzi nu credea în valoarea textului. Nu era, de altfel, la prima eroare de gust literar. Autorul mai stăruie un timp, apoi, încredințează drama **Bogdan-Vodă** scortarului. De ce n-a tipărit-o în altă parte, cum a făcut cu comedia **Polipul unchiului**, apărută în **Tribuna** sibiană ? Prea dorise ca piesa la care tinea cel mai mult să fie imprimată în revista care-l consacrase scriitor ! Totodată, împrejurările elaborării ei erau strîns legate de cercul junimist.

Desigur, așa cum a observat, întîiul, Ion Dodu Bălan, sursa inspiratoare este **Letopisețul Țării Moldovei** de Grigore Ureche. Dar alegerea subiectului dintr-o epocă istorică anume ține de o atmosferă culturală familiară, de un anturaj spiritual precis.

Două împrejurări biografice trezesc interesul acut al prozatorului ardelean pentru tragediile voievodale ale dinastiei mușatine.

Întîi, întîlnirea cu Eminescu, la Viena, în 1869—1872. Genialul contemplator al Luceafărului nutrea planul grandios de turnare în dialog a unui secol de istorie moldavă. Concepea **Dodecameronul**

*) Ioan Slavici : **Bogdan-Vodă, dramă în cinci acte**.

dramatic. În nenumăratele lor plimbări prin capitala imperiului, plimbări a căror amintire e nemurită în volumul memorialistic al lui Slavici, apărut în 1924, Eminescu, pe lângă temeinice prelegeri de limbă română, i-a vorbit despre visul său dramaturgic, i-a redescoperit „evul descălecat”, i-a infierbîntat imaginația cu ipoteze uluitoare despre voievozi și domnii căzute, misterios, în afara memoriei posterității. Dacă prima piesă, comedia **Fata de bîrâu**, a luat drumul tiparului, în 1871, după un sever control eminescian, nimic nu ne oprește să credem cu temei că sfaturile privind laboratorul de creație dramaturgică au fost numeroase și substanțiale.

A doua împrejurare biografică cu rol în scrierea dramei **Bogdan-Vodă** se ivește în anul 1874, cînd Titu Maiorescu aduce de la Cernăuți cele peste douăzeci de mii de pagini manuscrise ale colecției de documente istorice a lui Eudoxiu Căvaler de Hurmuzaki, precum și tratatul istoric al învățatului bucovinean, **Fragmente din istoria românilor**. Comisia academică însărcinată cu editarea numără pe D. A. Sturdza, M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, T. Rosetti. Secretarul comisiei este Ioan Slavici, care va duce greul muncii pentru editarea atît a documentelor, cît și a tratatului.

Mai mult de un deceniu, Slavici trăiește sub vraja hîrtilor bătrîne ale colecției aflate la temelă istoriografiei noastre moderne. În acest climat de preocupare științifică și de înaltă vibrație patriotică se desăvîrșește și manuscrisul piesei **Bogdan-Vodă**.

În cele două editii ale letopisetelor moldovenești îngrijite de M. Kogălniceanu, Ioan Slavici citește, povestite de Grigore Ureche, faptele din jurul leatului de la zidirea lumii 6962 cînd sîrșește inecată în singe domnia lui Bogdan al II-lea. Dar în acel an, 1455 al erei noastre, fiul nelegitim al lui Alexandru cel Bun murise de patru ani! Atunci se așeza pentru ultima dată în scaun ucigașul, fratele său, Petru, zis Aron, fulgerat și acesta de sabia succesoriului, Ștefan (cel Mare). Moștenirea lui Alexandru cel Bun se vădea a fi nespun de grea! În 17 ani, pînă la păstoria personajului nostru, fuseseră 11 domnii, mai toate sfîrșite crunt, de sabie.

Dacă Slavici urmează cronologia lui Grigore Ureche, adesea șovăitoare, faptul se explică prin neprecizarea, la acea dată, a cronologiilor voievodale. Și astăzi se mai poartă aprige discuții în jurul lor, deși tabelul propus de savantul A. Sacerdoțeanu a cîștigat autoritate.

Bogdan al II-lea a domnit între 12 octombrie 1449 și 15 octombrie 1451. A scos din scaun pe nepotul său, Alexan-

drel, cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara. Nevîrstnicul Alexăndrel fuge în Polonia, unde așteaptă, cu folos, ajutor. La 6 septembrie 1450 se dă lupta din codrii Crasnei. Bogdan învinge pe leși și pe moldovenii fideli lui Alexăndrel. Alci luptă, potrivit lui Constantin C. Giurescu, și fiul domnitorului, Ștefan (cel Mare), în vîrstă de 15—20 de ani. Un mai tîrziu, în satul Răuseni, fratele lui Bogdan, Petru Aron, îl surprinde pe acesta la o nuntă și-l decapitează la 15 octombrie 1451. Doamna Maria și fiul Ștefan se pribegesc.

Acesta este esențialul domniei pe care Ioan Slavici o cercetează pentru drama sa istorică. Cum se întîmplă însă deseori în vechea noastră dramaturgie de evocare, materialul faptic atestat documentar servește mai mult ca pretext pentru iuți cadre de epocă.

La curtea lui Alexăndrel-Vodă, unchiul său, Bogdan, este... hatman! Personajul titular al dramei este investit cu toate atribuțiile cavalerismului medieval perpetuat în tradiția literară: e credincios cuvîntului dat, nu dorește uzurparea domnului, nu nutrește visuri de mărire atîta vreme cît țara are un „uns”.

Înscăunarea lui Bogdan, în piesă, e forțată de împrejurări. Ostașii se răscoală cînd află că țara e închinată leșilor. Alexăndrel fuge în Camenița după ajutor. Abia atunci, Bogdan crede că „turma nu poate rămîne fără păstor”. În realitate, el luase sceptrul nepotului în bătaia de la Tămășeni, pe Siret.

Pe tabla personajelor, numele boieresti sînt atestate documentar. Însă, cum Ureche vorbise de Costea Andronic ca despre doi boieri, și Slavici împarte sarcini scenice lui Andronic, postelnic, apoi hatman, și lui Costea. Despre boierul Costea Andronic dă seamă **Letopisetul de la Bistrița**, ca despre o singură persoană, fapt ce i-a scăpat lui Grigore Ureche.

Întregul act al IV-lea narează înfruntarea „într-o pădure”, a voievodului Bogdan al II-lea cu Alexăndrel, uzurpatorul, sprijinit de aliații leși. Dramaturgul urmează fidel cronica. Este lupta hotărîtoare din codrii Crasnei (6 septembrie 1450), o anticipare, ca amplasare și rezultate, a luptei de mai tîrziu, din Codrii Cosminului, purtată de Ștefan împotriva aceluiași agresor. Leșii sînt crunt bătuiți, în capcanele desigurilor, dar Alexăndrel scapă. Îi mai erau rezervate „întrări” pe scena istoriei! Actul e bine gîndit dramaturgic, replica, în versuri și în proză, e nervoasă, vitejii grăiesc pu-

Ionuț NICULESCU

(continuare în p. 70)

tească și înțelegerea umană. ...maturitatea lui Everac (...) se vădește din plin în capacitatea de păstrare a tensiunii (care, odinioară, se pierdea, în piesele lui, cam după primul act), în desfășurarea crescîndă a acțiunii pe tot parcursul poveștii, în autenticitatea vie a oamenilor, chiar cînd poartă o sarcină mai satirică sau mai didactică, în atmosfera de adevăr și organic, în dialectica ascuțită, în sinceritatea sufletească, în lirism și în sarcasm, în toate acestea, care fac din A cincea lebădă cea mai bună, pînă azi, operă a dramaturgului." (Radu Popescu — „România liberă”, 19 martie 1979)

...după eroinele din Camera de alături (fata), din Ape și oglinzi — ca să nu le amintim decît pe acestea (deși pînă și în Ochiul albastru aflăm schița unui asemenea personaj), cu Dufy, autorul s-a întrecut pe sine. Sub raportul complexității, Dufy ne-o amintește pe Otilia, personajul lui G. Călinescu." (N. Barbu — „Cronica”, 6 aprilie 1979)

(continuare de la p. 66)

țin, cu vorbe colțuroase (asta nu i-a plăcut lui Iacob Negruzzi !), gîfilit, între două încrucișări de sabie. Bogdan e în vîltoarea luptei, își apără tronul cu viața. Nu vrea răpunerea prinșilor (Hulpe și Aron, acesta, în piesă, boier în sfat, nicicum frate al domnitorului !). Se mulțumește să-i privească cu adînc dispreț... Slavici dorea să unească, sub aceeași coroană, frumusețea de caracter cu vitejia slujind dreptatea, și imaginează un profil eroic, exemplar sub raport moral, dar imposibil în vremea evocată.

După doi ani de domnie, Bogdan cade răpus de glonte de unul simbriaș al lui Aron, într-o „sală de petrecere”. Trece prin scenă, viforos, cu sabia în slujba tatălui, adolescentul Ștefan. Doamna Maria (în piesă, legendara Oltea !) și Ștefan pornesc în pribegie. Acest act final, al V-lea, nu-i departe de adevărul cronicarului Ureche. Vodă petrecea, fără apărare, la o nuntă, în satul Răusenii, în 15 octombrie 1451. E prins de ceata fratelui său Petru, zis Aron, și decapitat.

Dramatizînd cîteva episoade din letopisețul, în maniera slobodă a înaintașilor romantici, Ioan Slavici a dorit să facă „biografia” unui timp istoric incert. Cu personaje relativ puține — judecînd după întinsele distribuții ale dramelor similare scrise în vremea lui —, el animă o acțiune fără amploare, dar tipică pentru

„Există, în A cincea lebădă, fascinația adevărului revelat, refuzul constringerilor tabu, justificarea existenței prin iubire, căutarea echilibrului care aduce omului încrederea de a învinge alienarea, solitudinea care încarcerează.” (Al. Balaci în vol. Paul Everac — „A cincea lebădă”, Editura Eminescu, 1982, pp. 189—191)

Alte opinii : Ermil Rădulescu — „As-tra”, 1 decembrie 1978 ; Virgil Munteanu — „Teatrul” 12/1978 ; Ion Arieșanu — „Orizont”, 28 decembrie 1978 ; A. I. Brumar — Caietul program al Teatrului Dramatic din Brașov, 1978 ; Radu Anton Roman — „România literară”, 22 martie 1979 ; Aurel Bădescu — „Contemporanul”, 23 martie 1979 ; Radu Albala — „Teatrul”, 3/1979 ; Doru Mielcescu — „Tribuna României”, 15 mai 1979 ; N. Carandino — „Steaua”, 5/1979 ; Ileana Berlogea — „Știința”, 22 iunie 1979 ; Augustin Cozmuță — „Steaua”, 4/1980 ; Constantin Cubleșan — „Tribuna”, 29 mai 1980 ; Valentin Dumitrescu — „Teatrul”, 7—9/1980.

acel veac. Piesa **Bogdan-Vodă** e cronică esențializată a unei domnii mușatine fără strălucire, domnie care uzează de mijloacele consacrate, deopotrivă de marile și micile păstorii, pentru dobîndirea și păstrarea hlamidei.

Accentul didactic pus de înnașcutul pedagog Slavici sporește farmecul acestui text pe nedrept uitat : innobilînd chipul lui Bogdan, dramaturgul involburează cu bună știință, pentru contrast, timpul și sufletele. Vremea redeşteptată trăiește scenic cu strania ei măreție tragică.

REPERE :

- Ioan Slavici : **Opere VI**. Teatru. Text stabilit și note de I. D. Bălan, Ed. Minerva, 1972.
- Constantin C. Giurescu : **Istoria românilor**, vol. II, partea I. Ed. Fundațiilor, 1937.
- Grigore Ureche — **Letopisețul Țării Moldovei**, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., f.a.
- I. E. Torouțiu : **Studii și documente literare**, I și II, București, 1931 și 1932.
- **Istoria Românelor în date**. Coordonator C. C. Giurescu, Ed. Enciclopedică Română, 1971.
- V. Părvan : **Alexăndrel-Vodă și Bogdan-Vodă, șapte ani din istoria Moldovei**, București, 1904.